

UOT 81

V.Q.Kərimli
AZMIU-nun nəzdində İnşaat kolleci
vusala.karimli@gmail.com

MİR CƏLAL PAŞAYEVİN BƏDİİ NƏSRİNDƏ SÖZ SIRASI VASİTƏSİLƏ AKTUALLAŞMA VƏ ONUN FORMALARI

Açar sözlər: Mir Cəlal Paşayev, bədii nəsr, aktual üzvlənmə, tema, rema

Bildiyimiz kimi, dilçilikdə bütün vahidlərin informasiyaverici funksiyası vardır. Bu funksiya vasitəsilə yeni məlumat əldə edilir. Əldə edilən məlumat isə başqa yeni məlumatın verilməsi əsasında artıq köhnəlmiş informasiyaya çevrilir. Bu bölgünü cümlə və sintaktik bütövün tərkibində daha aydın müşahidə etmək mümkündür. Baş verən bu proses dilçilikdə “aktual üzvlənmə” adlanır və aktuallıq müxtəlif yollarla yaranır. Bədii yaradıcılığı ilə seçilən Mir Cəlal Paşayevin əsərlərində cümlənin aktual üzvlənmə yollarının öyrənilməsi önəmli məsələlərdəndir.

Məqalədə “aktual üzvlənmə” anlayışı ətraflı izah edilmiş, onun komponentləri haqqında geniş məlumat verilmiş, Mir Cəlal Paşayevin bədii nəsrində söz sırası vasitəsilə aktuallaşmanın necə və hansı formalarda özünü göstərməsi ilə bağlı araşdırma aparılmışdır.

В.Г.Керимли

АКТУАЛИЗАЦИЯ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ПОРЯДКА СЛОВ И ЕЕ ФОРМЫ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ МИРА ДЖАЛАЛА ПАШАЕВА

Ключевые слова: Мир Джалал Пашаев, художественная проза, актуальное членение, тема, рема

Как известно, в лингвистике все единицы выполняют информативную функцию. Новая информация получается с помощью этой функции. Полученная информация становится устаревшей в результате предоставления новой информации другим лицам. Этот цикл более отчетливо прослеживается в структуре предложения и синтаксического целого. В лингвистике этот процесс называется «актуальное членение», и релевантность возникает по-разному. Одним из важных моментов в творчестве Мир Джалала Пашаева, отличающегося художественным творчеством, является исследование актуальных способов построения предложений.

В статье подробно разъясняется понятие «актуальное членение», приводится подробная информация о его составляющих, а также проводится исследование того, как и в каких формах актуализация проявляется через порядок слов в прозе Мир Джалала Пашаева.

ACTUALIZATION BY USING WORD ORDER AND ITS FORMS IN MIR JALAL PASHAYEV'S LITERARY PROSE

Keywords: *Mir Jalal Pashayev, artistic prose, actual division, theme, rema*

As we know, in linguistics, all units have an informative function. New information is obtained through this function. The obtained information becomes obsolete information on the basis of giving new information to another. This loop can be more clearly observed in the structure of the sentence and syntactic whole. In linguistics, this process is called "actual division" and relevance arises in different ways. One of the important moments in the work of Mir Jalal Pashayev, who is distinguished by his artistic creativity, is the study of actual ways of constructing sentences.

The article explains in detail the concept of "actual division", provides detailed information about its components, and also conducts a study of how and in what forms actualization manifests itself through the word order in the prose of Mir Jalal Pashayev.

Giriş

Mir Cəlal Paşayevin bədii nəsrində aktual üzvlənmənin necə özünü göstərdiyini aydınlaşdırmadan öncə "Aktual üzvlənmə nədir?" sualını cavablandırmaq yerinə düşər. Aktual üzvlənmə informativlik və kommunikativlik funksiyalarını özündə birləşdirən anlayışdır.

Cəmiyyət yaranandan yer üzündə informasiya mübadiləsi prosesi getmişdir. İstər səsli, istərsə də yazılı formada həyata keçirilən bu məlumat axışı dilin əsas funksiyalarından biridir. İnformasiya səs, söz və ya daha böyük vahidlərlə ötürülə bilər. Gündəlik həyatda rastlaşdığımız "M" hərfi həmin ərazidə metronun olduğu barədə bizə informasiya ötürür. Və ya körpənin "su" deməsi ilə onun su istəməsi, suya işarə etməsi barədə informasiya qəbul edirik. Deməli, informasiya ən kiçik vahidlərdən ən böyük vahidlərə qədər bütün linqvistik elementlər vasitəsilə ötürülə bilər. Məhz informativlik funksiyası sayəsində bu proses həyata keçirilir.

Aktual üzvlənmə

Aktual üzvlənmənin kommunikativlik funksiyası isə linqvistik elementlərin kommunikativ xarakter daşmasıdır. İstər yazılı nitq aktı, istərsə də şifahi nitq aktı kimi özünü göstərən bu elementlər informasiya daşıyıcısı kimi fəaliyyət göstərir. Bir tərəf məlumatı ötürür, digər tərəf isə həmin məlumatı qəbul edir. Məlumat mübadiləsi prosesində verilən informasiyada məlum olan və yeni olan qütblər vardır. Dilçilikdə həmin qütblər tema və rema şəklində adlandırılır və onlar birlikdə aktual üzvlənməni yaradır. Aktual üzvlənmə sayəsində verilən informasiya bir-birini tamamlayır və informasiyanı ötürən

lingvistik vahidlər bir-biri ilə əlaqələnərək daha böyük vahidləri yaradırlar. Bu özəllik aktual üzvlənməni mətnyaratmanın ən vacib ünsürlərindən birinə çevirir.

Hələ mətn dilçiliyinə qədər aktual üzvlənmə cümlə səviyyəsində öyrənilmişdir və aktual üzvlənmə ilə formal üzvlənmə qarşılaşdırılmış, onlar arasında əlaqənin mövcudluğu ilə bağlı suallara cavab axtarılmışdır. Mir Cəlal Paşayevin də bədii nəsrində sintaktik bütövlərin aktual üzvlənməsindən öncə bu üzvlənmənin cümlə səviyyəsində öyrənilməsi daha məqsədəuyğundur.

Aktual üzvlənmə ilə formal üzvlənmə arasında əlaqə barədə ilk araşdırma aparən V.Matezius aktual üzvlənmə ilə formal üzvlənmə arasında münasibəti hər bir dilin qrammatikasının səciyyəvi xüsusiyyəti kimi qeyd edir. “Aktual üzvlənmə” terminini dilçiliyə gətirən V.Matezius aktual üzvlənmənin formal üzvlənmə əsasında meydana gəldiyini söyləyir. O, formal üzvlənmənin qütbləri kimi “qrammatik subyektlər” və “qrammatik obyekt” terminlərindən istifadə edir. Aktual üzvlənmənin qütbləri olan temanı “çıxış nöqtəsi”, remanı isə “söyləmin nüvəsi” adlandırır. Lakin əsərinin başqa yerində bu fikrə etiraz edərək aktual üzvlənmə ilə formal üzvlənmə arasında sərhədin olduğunu vurğulayır [15, s.239].

K.Abdullayev aktual və formal üzvlənmə arasında əlaqədən bəhs edərək onların hər ikisinin cümlənin formalaşmasında əsas rol oynadığını qeyd edir, hər ikisinin birlikdə cümlənin əvəzəlməz məqsədi – kommunikativ məqsədinə xidmət etdiyini söyləyir. Təbii ki, bu prosesdə söz sırasının – formal üzvlənmənin aktual üzvlənmənin yaranmasına xidmət edən vasitələrdən biri olmasını xüsusi qeyd edir [1, s.225].

G.A.Məhərrəmovanın fikrinə görə, aktual üzvlənmə və qrammatik üzvlənmə iki qarşı-qarşıya dayanan əks tərəfləri əks etdirir. Onlardan birincisi – aktual üzvlənmə təbii olaraq aktual sintaksisin, digəri isə qrammatik üzvlənmə olmaqla, potensial sintaksisin probleimidir [5, s.24].

A.Əsədov bu məsələ ilə bağlı yazır: “Ənənəvi formal qrammatik üzvlənmədə başlıca məqsəd cümlənin üzvlərə bölünməsidir. Bu zaman verilən cümlənin obyekt qrammatik quruluşu, yəni sintaktik cəhətdən cümlə üzvlərinə ayrılma bilməsi aydınlaşdırılır. Aktual üzvlənmədə isə müvafiq cümlənin həmin kontekstdə ifadə etdiyi hökm ünsürlərə bölünür. Cümlənin bu cür parçalanması onun qrammatik quruluşu deyil, cümlədəki hökmün obyektiv quruluşunu ayırd etmək üçün bir üsuldür” [3, s.21].

Formal üzvlənmədə cümlənin bölünmə biləcəkləri üzvləri beşdirsə, aktual üzvlənmədə bu ikidir. Həmin iki vahid – tema və rema formal üzvlənmə vahidlərinin birindən də ibarət ola bilər, bir neçəsindən də. Həmçinin onu da vurğulamaq lazımdır ki, aktual üzvlənmə dinamik və situativ xarakterli, qrammatik üzvlənmə isə statik və qeyri-situativ xarakterlidir.

Bu fikirlərə əsasən qeyd edə bilərik ki, formal üzvlənmə cümləni konstruktiv baxımdan, aktual üzvlənmə isə semantik baxımdan formalaşdırır.

Onlar birlikdə çıxış edərək sintaktik vahidləri qrammatik və semantik cəhətdən tamamlayırlar.

Bəs aktual üzvlənməni formalaşdıran tema və rema nədir? Tema ən az informasiya bildirəndir, məlum olandır. Tema həm məlumatı ötürənə, həm də məlumatı qəbul edənə bəlli olur və bu müəyyənlik qeyri-müəyyənliyin, yəni remanın yaranmasını doğurur. Dilçilikdə ona bəzən “verilən”, “baza” deyilir [12, s.399]. “Haqqında artıq danışılaraq aktivləşdirilmiş, iki altsistemdən – tematikləşmə və informasiyalaşmadan ibarət anlayışdır” [11, s.2].

Rema isə “yeni”dir, yeni məlumatdır, maraqlı olandır. Yeni məlumat kontekstdə verilməyən informasiya ilə üst-üstə düşür, haqqında ilk dəfə danışıldığı üçün “aktivləşdirilməmiş” [11, s.3] informasiyadır. O, temadan doğur, proses temadan remaya doğru irəliləyir, dinləyici və oxucu yeni olan məlumatı qəbul edir. Məlum olan temanın rema sayəsində yeni cəhətləri üzə çıxır. Qarşılıqlı anlaşmada tema üçün mühüm sayılan, insanlar arasındakı ümumi bilik bazasının mövcudluğu hesab olunan rema üçün həlledicidir; remalaşma temaya görədir, əsasən natiqin intellektual səviyyəsindən asılı olaraq temanın remalaşması baş verir [4, s.16]. “Tema fon, rema isə fiqurdur” [16, s.145]. Tema və remanın bir-birini izləməsi və tamamlaması sintaktik vahidlərin semantik cəhətdən bütövlüyünə və kommunikasiyasının tam, əhatəli şəkildə həyata keçirilməsinə gətirib çıxarır.

Söz sırası vasitəsilə aktuallaşma

Cümlə səviyyəsində aktual üzvlənmənin yaranmasında bəzi vasitələr iştirak edir və dilçilikdə bu aktuallaşma üsulları aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

- “1. Söz sırası vasitəsilə aktuallaşma;
2. Formal-qrammatik vasitələrin köməyi ilə aktuallaşma;
3. Prosodik aktuallaşma” [1, s.229].

Mir Cəlal Paşayevin bədii nəsrində aktual üzvlənmə hər üç vasitənin iştirakı ilə yaranarsa da, söz sırası ilə aktuallaşma daha geniş yer tutur. Dünya dilçiliyinə əsaslanaraq Mir Cəlal Paşayevin bədii yaradıcılığında söz sırası vasitəsilə aktuallaşmanın aşağıdakı təsnifatını verə bilərik:

- a) Sabit söz sırası əsasında aktuallaşma;
- b) “Sualvermə” metodu ilə aktuallaşma;
- c) Xəbərlə işlənmə mövqeyinə görə aktuallaşma.

a) Azərbaycan dilçiliyində cümlə üzvlərinin sabit sıralanması özünü göstərir. Dil vahidlərinin düzülüş mexanizmi informasiya mübadiləsi prosesi ilə bağlıdır. Azərbaycan dilində sintaktik dil vahidlərinin – cümlə üzvlərinin sıralanmasına əsasən Ə.Cavadov cümlə daxilində həcm ardıcılığı, müəyyənlik-qeyri-müəyyənlik, yaxından-uzağa, aktivlik-pasivlik, kəmiyyət-keyfiyyət, zaman-məkan, dinamik-statik modellərini qeyd etmişdir [2, s.269-277].

Cümlənin aktual üzvlənməsində tema-rema münasibəti müəyyənlik – qeyri-müəyyənlik sıralanmasına əsaslanır. Ədibin bədii nəsrində də cümlələrin əksəriyyətinin quruluşu bu prinsipə uyğundur. Cümlə mübtədə ilə başlayır, xəbər ilə tamamlanır. İkinci dərəcəli üzvlər isə aid olduqları, izah etdikləri baş üzvün ətrafında cəmlənir. Bu sıralanmaya əsasən cümlənin mübtədə qütbü-subyekt qütbü temaya, xəbər qütbü-predikat qütbü isə remaya bərabər tutulur. Bunu mübtədə=tema, xəbər=rema şəklində düsturlaşdırma bilərik. Cümlə üzvlərinin bu cür nizamlanması obyektiv nizamlanmadır. Sintaktik bütövdə tema cümlələr arasında semantik əlaqə yaradır və bunun əsasında da bir cümlədən digər cümləyə keçid olur. Hər növbəti cümlədə verilən informasiya remadır. Bu da cümlə daxilində tema və remanın yerini sabitləşdirir. Birinci tema gəlir, sonra isə rema. Bu zaman tema mübtədəyə, rema isə xəbərə uyğun gəlir. Cümlə daxilində əsas olan tema yox, remadır. Çünki tema artıq həm söyləyənə, həm də dinləyənə məlumdur:

Tələbələr (tema) mühazirəçini diqqətlə dinləyir və qeydlər götürürdülər (rema). Qələmlərin dəftər üzərindəki hərəkəti (tema) payız yağışının taxtapuşu döyən damlaları kimi xoş ahəngli bir səs çıxarırdı (rema) [8, s.200].

Sabit söz sırası vasitəsilə aktuallaşmanın əksinə olaraq, cümlə daxilində inversiya nəticəsində tema-mübtədə, rema-xəbər uyğunluğunun pozula biləcəyini qeyd etmək lazımdır. Q.F.İsrafilova bu prosesi belə izah edir: “Bülbül oxuyur” cümləsində “bülbül” mübtədə, “oxuyur” isə xəbərdir. Deməli, “bülbül” tema, “oxuyur” isə remadır. Məlumdur ki, əgər cümlədə mübtədə və xəbər yerini dəyişərsə, bu onların funksiyalarının dəyişməsi deyil. Və həmin cümləni “Oxuyur bülbül” şəklində yazsaq, görəcəyik ki, “bülbül” yenə mübtədə, “oxuyur” isə xəbərdir. Amma həmin əlaqəni tema və rema üçün deyə bilməyəcəyik. İkinci qurulan cümlədə “oxuyur” tema, “bülbül” isə remadır. Buradan yola çıxaraq qeyd edə bilərik ki, temanın rema kimi çıxış etməsində əsas rol inversiyaya aiddir” [13, s.134].

Deməli, əsas olan tema-mübtədə, rema-xəbər əlaqəsi deyil, əsas verilən informasiyadır, ötürülən məlumatdır, çatdırmaq istənilən fikirdir.

M.C.Paşayevin bədii yaradıcılığında cümlələrdə aktual üzvlənmənin əsasən sabit söz sırası əsasında olduğunu izah etdik. Bəs ədibin yaradıcılığındakı təktərkibli – ismi xəbərli şəxssiz cümlələrdə və adlıq cümlələrdə aktual üzvlənmə necə olur? Ümumiyyətlə, o cümlələrdə aktual üzvlənmə olurmu? Bu sualın bir cavabı var. Bəli, olur. Çünki aktual üzvlənməsiz cümlə yoxdur.

“Yayın yandırıcı günlərindən biri idi” [7, s.323] , *“Yay tətlinin sonuncu günü idi”* [7, s. 328] , *“Günəşli, sərin və xoş bir gün idi”* [7, s. 322] cümlələrində bütöv cümlə yeni informasiya verir. Bu cümlələr remanı özündə faktiki olaraq əks etdirir, leksik vahidlər birlikdə rema rolunu oynayır. Tema isə “sıfır tema” [14, s.23-27] şəklində olur.

Bu tip cümlələrdə hər hansı zaman və ya yer zərfliyi əlavə edildikdə artıq tema həmin cümlə üzvü vasitəsilə özünü göstərir, zaman və məkan anlayışı kontekstdən doğaraq bu cümlələrin teması olur:

Aprelin otuzunda hava dağ havası kimi açıq, duru və sərin idi [7, s.415].

b) Mir Cəlal Paşayevin roman və hekayələrində söz sırası ilə aktuallaşmanın ikinci forması “sualvermə metodu” ilə aktuallaşmadır. Bu zaman mətnə tema və remanın müəyyənləşməsində verilən sual önəmli rol oynayır. Dilçilikdə demək olar ki, bütün tədqiqatçılar tema və remanın tərkibinin müəyyənləşməsində “sualvermə” metoduna müraciət edirlər. Hər hansı informasiyanın kontekstə daxil olub-olmadığını təyin edərkən bu metoddan istifadə etmək məqsədəuyğundur. Bir sual əsasında cümlənin hansı hissəsinin tema, hansının rema olduğunu söyləmək olar: sualda iştirak edən hissə temaya, sualda özünü göstərməyən, cavab cümləsində olan hissə isə remaya uyğun gəlir [17]. Bu fikrin təsdiqi kimi Mir Cəlal Paşayevin bədii nəsrindən aşağıdakı sintaktik bütövə diqqət yetirək:

-Nə edə bilərik? Çox şey edə bilərik. Mərdanın da, Suren “dayının” da yerini, anası – “Sona arvad” deyirsiniz, nə deyirsiniz, bilməmiş deyil. Günü sabah əmr ver, Mərdanın evinə od qoysunlar [6, s.56].

Bu parçada müəllif “sualvermə” metodundan istifadə etmişdir. Predikat hər iki cümlə üçün məlumdur, obyekt isə sual cümləsində məlumdur, cavab cümləsində yenidir. Ona görə də tamamlıq rema, xəbər isə tema kimi çıxış edir. Aktuallaşmanın bu forması dialoji nitqdə sözün tam mənasında özünü büruzə verir.

c) Söz sırası vasitəsilə aktuallaşmanın üçüncü halı kimi xəbərlə işlənmə mövqeyi əsas götürülür. Azərbaycan və türk dilləri sabit söz sıralı dillərə daxil olduğundan söz sırasında baş verən hər hansı dəyişiklik aktuallaşmaya gətirib çıxarır. Cümlədə xəbərlə işlənmə mövqeyi əsasında aktuallaşmış üzv təyin edilir. Xəbərlə işlənmə mövqeyi əsasında remanın, yəni yeninin iki mövqeyi müəyyən edilir: postpozisiya və mütləq postpozisiya. Postpozisiya zəif aktuallaşma, mütləq postpozisiya isə güclü aktuallaşmadır. Mübtədə, tamamlıq, təyin və zərfliyin inversiya nəticəsində xəbərdən sonra gəlməsi həmin cümlə üzvünün aktuallaşmasını yaradır və fikri həmin üzv üzərində cəmləşdirir. Bu cür aktuallaşma subyektiv xarakter daşıyır və müəllif istəyi əsasında baş verir. Hər bir cümlə üzvünün aktuallaşma potensialı rema kimi çıxış edən həmin üzvün təkə o cümlə daxilində deyil, bütün sintaktik bütövə əsas rol oynamasına gətirib çıxarır, özünün iştirak etdiyi cümlədən kənardakı cümlələr arasında bir növ öz cümləsinin təmsilçisi kimi çıxış edir [1, s.231]:

Sonra Vahidə döndü: - Görürsən? Yazıq hökumət neyləsin, Nikolayla aşkara tutuşurdu, amma bunlar tülkü ölümüllüyü ilə iş görürlər. Sən də deyirsən belə. Görmürsən köpək uşağını! [9, s.246]

Yuxarıdakı sintaktik bütövde M.C.Paşayev sonuncu iki cümlədə xəbərle işlənmə mövqeyi əsasında aktuallaşma yaratmışdır. Dördüncü cümlədə zərflik, sonuncu cümlədə tamamlığın aktuallaşması var. Zərflik və tamamlıq xəbərdən sonra işlənərək aktuallaşır.

Təyinin aktuallaşmasında isə fərqli cəhət diqqəti çəkir. Belə ki, təyin adətən ismi xəbərdən öncə işlənir və o təkcə deyil, xəbərlə birlikdə rema olur. Təyinin güclü aktuallaşdığı mövqe isə cümlə sərhədlərini aşaraq başqa cümlə daxilində remalaşır. Dilçilikdə buna parselyasion quruluş deyilir. “Parselyasiya sözünün lüğəvi-leksik mənası yer sahələrinin bölünməsi deməkdir. Linqvistikada isə bu, hər şeydən öncə, nitq fəaliyyətində özünü göstərən kommunikativ və informativ fakt kimi başa düşülür. Şifahi və yazılı olaraq gerçəkləşən söyləmlərin və ya mürəkkəb sintaktik bütövlərin ayrı-ayrı qoşan (bazis-cümlə) və qoşulan (parselyatik) vahid bir struktur-semantik bütöv təşkil edir. Bu cür sintaktik formalaşma nitq fəaliyyətində bazis-cümləyə və parselyatiklərə bölünür. Parselyatik – qoşulma konstruksiyalar bazis-cümlənin hər hansı bir ifadə edilməmiş üzvünü konkretləşdirir, aydınlaşdırır, yaxud da ümumiləşdirir” [10, s.218]. “Parselyasion quruluş o quruluşa deyilir ki, cümlənin təyini cümlənin əsas strukturunun içindən çıxarılıb, cümlədən kənarında ayrıca şəkildə formalaşmış təqdim edilsin” [1, s.235]. Bu cür aktuallaşma ilə bədii əsərlərdə çox qarşılaşsaq da, Mir Cəlal Paşayevin bədii nəsrində mövcuddur:

Vahid qayğılı olsa da, yorğunluq onu götürüb yuxu aləminə atmışdı. Orada o, boş və sakit bir yerdə rahat əyləşib kitab oxuyurdu. Qəribə bir kitab! [9, s.250]

Sonuncu cümlədə işlənən təyin özündən əvvəlki cümlədəki “kitab” sözünün təyini. Müəllif təyinin güclü aktuallaşmasını yaratmaq üçün təyini əlavə cümlə şəklində təqdim etməklə parselyasion struktur yaratmışdır. “*Qəribə bir kitab!*” cümləsində “*qəribə*” sözü rema, “*kitab*” sözü isə temadır. Parselyasion quruluş həm cümlə səviyyəsində, həm də sintaktik bütöv səviyyəsində ola bilər. Bu parselyasion strukturu sintaktik bütövün aktual üzvlənməsi səviyyəsində izah etsək, “*Orada o, boş və sakit bir yerdə rahat əyləşib kitab oxuyurdu*” bazis cümləsi bütövlükdə bu sintaktik bütövde tema, “*Qəribə bir kitab!*” parselyatik qoşulan hissəsi isə rema kimi çıxış edir.

Nəticə

Nəticə kimi qeyd etmək olar ki, Mir Cəlal yaradıcılığında söz sırası ilə aktuallaşmadan başqa həm formal-qrammatik vasitələrin, həm də prosodik vasitələrin iştirakı ilə formalaşmış cümlənin aktual üzvlənməsinə rast gəlinərsə də, aktual üzvlənmənin araşdırılan aktuallaşma formasında tema-remə münasibəti daha aydın görünür. Ədibin yaradıcılığında aktuallığın cümlə

səviyyəsindən araşdırılması cümlədən böyük vahid olan sintaktik bütövlərin də aktuallaşmasının öyrənilməsi üçün təməl rolunu oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan dilində mürəkkəb sintaktik bütövlər: Dərs vəsaiti / Abdullayev K.M., Məmmədov A.Y., Musayev M.M. və b. Bakı: Mütərcim, 2012, 608 s.
2. Azərbaycan dilçiliyi müntəxəbatı. Azərbaycan dilçiliyi tarixi: XX əsrin 60-cı illərindən günümüzə qədər, III c., Bakı, 2013, 521 s.
3. *Əsədov A.* Azərbaycan və ingilis dillərində mübtədanın rema kimi işlənməsinin müqayisəli tipoloji tədqiqi. Bakı: Nurlan, 2006, 168 s.
4. *Hacıyeva N.H.* Müstəqillik dövrləri Azərbaycan ədəbi mətnlərinin struktur-semantik xüsusiyyətləri (aktual üzvlənmə) // Bakı: Bakı Universiteti xəbərləri, 2013, №3, s.12-20
5. *Məhərrətova G.A.* Mətnin aktual üzvlənməsi və mətn vahidləri: Filol. üzrə fəls. dok. diss. ... avtoref. Bakı, 2018, 30 s.
6. *Mir Cəlal Paşayev.* Bir gəncin manifesti. Bakı: Kitab klubu, 2016, 264 s.
7. Mir Cəlal. Əsərləri: 5 cildə, II c., Bakı: Adiloğlu, 2013, 444 s.
8. Mir Cəlal. Əsərləri: 5 cildə, IV c., Bakı: Adiloğlu, 2013, 468 s.
9. Mir Cəlal. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 384 s.
10. *Musayev M.* Türkojoloji dilçilik. Bakı, 2012, 441 s.
11. *Визавицкая Т.П.* Понимание актуального членения предложения как необходимое условие эффективной речевой коммуникации и перевода // ПГУ, Университетские чтения, 2014, часть 05, с.1-5
12. *Жеребило Т.В.* Словарь лингвистических терминов. Назрань: Пилигрим, 2010, 486 с.
13. *Исрафилова Г.Ф.* Роль порядка слов и актуального членения в создании текста // Вестник КазНУ, Серия филологическая, 2011, №4 (134), с.132-134
14. *Крылова О.А., Хавронина С.А.* Порядок слов в русском языке. Москва: Русский язык, 1986, 239 с.
15. *Матезиус В.* О так называемом актуальном членении предложения // Пражский лингвистический кружок: Сборник статей, Москва: Прогресс, 1967, с.239-245
16. *Саттарова А.Ф.* Актуальное членение как фрактальная структура // Вестн. Ом. ун-та, 2014, №3, с.143-147
17. *Сгалл П., Гаичова Е.* Актуальное членение предложения и метод вопросов // Sbornik Pragi Filozoficke fakulty Brnenske Univerzity, A 28, 1980, с.51-57

Redaksiyaya daxil olub 02.02.2021